

Szagrális titokvilágok

A. Gergely András

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Budapest

Nem-hagyományos titkos hagyományörzés

TURÓCZI Ildikó: A Ke-fab titkos társasága (Nem hagyományos hagyományörzés). *Afrika Tanulmányok* VIII/2 (2014), 43–50.

Minthogy roppant kevés írás került közlésre az élő afrikai szagrális hagyományról, különösen az empirikus és személyes tapasztalatra épülő élményközeli aspektusból, Turóczy Ildikó írása az *Afrika Tanulmányok* legújabb számában is kitűnik — az állapotrajz részletessége és közvetett közvetlensége okán is. A Szerző már korábbi kötetének¹ több fejezetében is érzékeltette a modern gyógyítással szemben álló hagyományos gyógy módok (orvosságos- vagy füvesemberek szertartásai), titkos tudások és sámánhagyományok létét, legutóbbi terepkutatása során (Északnyugat-Kamerun Esu királyságában) gyűjtött anyagának pedig immáron középpontjába állítja a *Ke-fab* (vagy *Ufab*) spirituális kör Esu asszonyainak titkos társaságát — melybe ráadásul, tiszteletbeli tagként, Ő maga is beavatást nyert. Írásában a „megfigyelő kívülálló” nézőpontját érvényesíti — a leíró részek ezt sugallják —, de szinte kimódolt dramaturgiai megfontolás húzódik végig rajta, midőn a személyes érintettség, a beavatás kerül előtérbe a tanulmány második felében, melyet a záró blokk („Beavatást követő gondolatok”) is erősít, továbbvisz, árnyal. Utóbbi fejezetben talányfejtésről, titokkeresésről, értelmezésről szól inkább, avagy — túl a spirituális hatáson — a „fehér ember” (mégannyira: fehér asszony!) nézőpontjának visszalopásáról van szó, sőt, a két világ találkozási esélyének és a változások közbeni történésrendnek is helyet adó belátás közzététele az, amivel zárja élményanyagát.

A tanulmány egyik sajátossága — attól függően, miként értelmezzük egészét vagy részeit —, hogy átmenetet formáz a naiv szokásnéprajz, az empirikus környezetleírás és a szakralitás antropológiai nézőpontja között. E téren az élményközeli tálalás részint teljesen indokolt, de ha nem a pusztán leíró eseménysort vesszük, hanem tudományos napló-funkcióját értéként nevezzük meg, akkor talán elbírna néhány szakirodalmi idézetet, hivatkozást, párhuzamot, analógiát is — akár csak saját korábbi könyvének egyik-másik gondolati felvetését, főképpen a *Fon* (Esu aktív királya) státuszára, szagrális hagyománnyal szakító

¹ TURÓCZI ILDIKÓ, *Változó idők Kamerunban*. Pécs: Publikon Kiadó, 2012.

attitűdjének alakulására vonatkozóan. A tanulmány egyszerre kötet-beharangozó,² közvetlen élményközlés, egyszerre pedig az olvasói érdeklődés tesztje, a tudományos reflexiók kihívása a következő könyvnyi publikáció előtt, vagyis kérdésessé válik, mire való, mennyit ér, mit képvisel maga a közölt írás (könyvrészlet? kutatási eredmény? naplófejezet?).

Az érzékeny leírás sodró (és/vagy behízselgő) spontaneitással fogant, de nem mindenütt olvasható egyértelműen a beavatatlanok szemével. Leképezi, megőrzi, ismerteti a szertartás lényegét — ezzel részben föl is oldja „titokzatosságát”, de konzerválja is a megfigyelt kulturális gyakorlatot olyan időkre, midőn ez már a mindenkori, láthatóan megindult változások áldozata lesz. E „felkentség” ismertetésének nem bizonyos, hogy épp ez a formája a legeredetibb elképzelés — de ez mindenképp a Szerző felelőssége és kutatói lelkiismerete által határolt állapot. Ha az írás révén, illetve konkrétabban a végén ezen még elmorfondírozna, talán nem rontaná az összhatást, de föloldhatná azt a gyanakvást, hogy „titkos” információkat ad ki egy (maga a titkos társaság által nem szükségképpen jól ismert) idegen világnak. Ez csupán kérdés, tétova benyomás, melyet a Szerző nem is nyomatékosít magával a szöveggel, de bennem, mint olvasóban fölmerült... Igaz, utolsó soraiban megerősít, hogy a titok továbbvitelére, megőrzésére, sőt közlésére (és majdan a beavató közösség számára mindennek visszavitelére!) épp a titkos hölgyektől kapott felhatalmazást, s ennek értelmében cselekszik most. Élményközvetlensége mindenképp sodró, igazi kutatási alapanyag vallásantropológusok számára, a szakralitások és tekintélykutatások terén pedig izgalmas forrásmű.

Hőstelen dics, éltető kultikus közösség

KAMARÁS István: *Kolhoz Dei. Kultúra és Közösség* 2014/2, 73–81.

A felkentség, a beavatottság és egy szakrális közösség emlékképe lett alaptémája Kamarás István korszakos írásának, melyben a letűnt pártállami rendszer egy misszióra vállalkozó csoportjának programját mutatja be. *Kolhoz Dei* című emlékező tanulmánya szerint emez az „Isten kolhoza” elnevezéssel és Kemény Bertalan ebben közreműködő szereptudatával maradt olyan szakrális szerveződés, mely egymást segítő közösségi vállalatstudatban 1948-tól 1950-ig „elsősorban az ismeretek átadásában, munkamegosztásban, egyikünk dogmatikával, másik morálissal, a harmadik egyháztörténettel, a következő filozófiával foglalkozott inkább. És bizonyos rendszerességgel beszámoltunk az általunk elért eredményekről, illetve a megszerzett újabb ismeretekről... /.../, hogy „önmagunkat és környezetünket, eljövendő családjainkat felkészítsük egy olyan vallásos alapú életstílusra, amely hát számunkra természetes, amely lehetőséget ad arra, hogy egymást minden tekintetben – erkölcsileg és adott esetben még anyagilag is – megtámogassuk”., s erre válaszul kapta meg az elnyomó hatalomtól az „illegtálas szervezkedés”, „klerikális reakció” és hasonló vádpontokat azokban a perekben is, melyek lehetetlenné igyekeztek tenni a hívek „kolhozát”.

² *Add ide az ajándékom, doktor!* – megjelenés előtt a pécsi Publikon kiadónál.

Kamarás nem titkoltan mementóra vállalkozó írása Kemény Bertalan (1928–2007) — a helyi civil társadalom legendás építője, mezőgazdasági mérnök, majd a hetvenes-nyolcvanas években várostervező intézetek munkatársa, közösségépítő civil mozgalmak animátora, a Falufejlesztési Tanács, a települési animátor-képzés és a falugondnoki szolgálat megalapítója — példázatával beszéli el a „kolhozosok” történetét, akik körében Kemény oly sokáig megváltó szereptudatú szervező maradt. Habitusának kialakulásában komoly szerepet játszott az illegális katolikus mozgalomban való részvétele 1948 és 1950 között. *„A fiatal diplomás házaspárokból álló közösségüket ő nevezte el Kolhoz Deinek (vagyis Isten termelészövetkezetének), melyben a ’kolhoz’ szellemesen az erőszakosan propagált szovjet modellre utal (persze). Kemény Bertalan fogalmazta meg közösségük programját, a munkahelyeken kezdődő misszióra felkészülést, az ókeresztény életnek a 21. századba átültetését, mely egyaránt tartalmaz reális és utópisztikus elemeket. Az eddig kéziratként lappangó írás a korszak közösségi elképzelésének unikális dokumentuma”* — írja Kamarás.

Kemény 1961-es letartóztatásáig és börtönbüntetéséig folytatott illúzióteli törekvése a nyolcvanas-kilencvenes években immár legálisan folytatható volt, mégpedig roppant hatásosan. Kamarás hosszú memoárja nemcsak tisztelgés egy „szakrális fantasztá” előtt, hanem annak is tanító példája, hogyan zajlik a kultikus közösség önépítő küzdelme ott, ahol a körülmények csakis a hamis (ideológiai vagy értékrendi) szereptudat válságát sugallják, s ott is, ahol erre már emlékezni is fontos és felelős teendő. *„Az ötvenes évek végétől tagja volt egy Bulányi-féle bázisközösségnek, ahol néhány apácával 20–25 példányban készítettek és sokszorosítottak egy hitbuzgalmi folyóiratot, mígnem az Éberség lecsapott rájuk és 1961-ben bíróság elé álltak. A tőkeli börtönben kerteszkedett azután, csak a családja sorsa aggasztotta. De egy bázisközösségi tag sohasem marad egyedül, s végül a Kennedy-féle 1963-as „nagy amnesztiával” ő is szabadlábra került”. Ahogyan erről Kemény maga ír: „1961. november és 1963 márciusa között államellenes összeesküvés vádjával elítéltek. Mondanom sem szükséges talán, hogy nem akartam megdönteni a ’fennálló rendet’. Egy családi folyóiratot szerkesztettem Mustármag címmel, amit hat példányban gépeltünk le, s végül is 36 példányban terjedt. Ki tudja, mire volt jó? Ma sem bánom”.*

A Kolhoz Dei irat mottója a *„mindnyájan egyek legyenek”* (Ján 17:21), a bevezető idézet pedig Newman kardinálistól való: *„Tudjuk, hogy az Isten szolgálata tökéletes szabadság s nem szolgaság, de csak azok részére, akik már régen szolgának Neki. Amíg azonban a dolog kezdetén vagyunk, addig a vallás szükségszerűen feladott munka, és vallásos szolgálat”. A bevezetés abból indul ki, hogy az individualizmus és a kollektívizmus egyaránt helytelen, és a megoldást a kettőt egyesítő vallásos lelkület kínálja, bár „a keresztény felfogás lényegében közelebb áll a kollektívizmushoz, mert a közösség érdekét az egyén érdeke elé helyezni, de mentes attól a hibától, hogy az egyéni célt tagadja”. Ugyanakkor már hangadó soraiban is a „társasági” vallásosság kritikája jelenik meg, melyre az jellemző, hogy *„Eljár templomba, hogy saját lelkének üdvét szolgálja (...) Kihaszználja a templomot, papot, hívót a saját lelki üdvösségének érdekében. A kapott javak ellenében csak a persely pénzt adja, de ezt pontosan, mert az dukál. Csak anyagi ellenszolgáltatást ismer, erkölcsit, szellemi, lelkét nem. A vallási**

közösséget társaságnak nézi”. Ez ellen a lehatásosabb ellenszer egyfelől egy új keresztény életstílus, mely szerint az Egyház nem zárkózik be templomaiba, másfelől a szocializmus, mely „a fehér ember következő társadalmi életformája, hacsak nem akar elpusztulni”. Ebben a kontextusban a szocializmus a „Hit, Szabadság és Törvény, Egyenlőség és Igazságosság kiegyeztetése”. Bernanost idézve megállapítja, hogy „A kereszténység mint spirituális doktrína forradalmi, az Egyház viszont mint földi intézmény kénytelen bizonyos fokig az adott viszonylatokhoz alkalmazkodni”. Márpedig Bernanos szerint „a keresztény igazságban van valami szent örökség”, amit az irat szerint a kereszt bolondságával együtt fel kell vállalni, kilépve eddig elzárkózottságból, hozzálátva a világ spritualizálásához az apostolkodásban való részvétellel, méghozzá a megtérítendő adottságait figyelembe véve. A „Kolhoz Dei” fejezetben először „Isten rabjainak szövetkezté”-nek, majd a 21. századi Civitas dei-nek határozza meg a családos civilek harmadrendi szellemű közösségének szellemét. A cél tehát az ókeresztény életnek a 21. századba való átültetése. A „Körülmények, melyek a Kolhoz Deit szükségességét indokolják” fejezet bontja ki a részleteket. Az egyházközség keretein belül kialakítandó „közösségformáló gócok, képzett világi apostolok körül kikristályosodó kisebb közösségek” kiépítését javasolja. Az irat a harmadrendi szellemű apostolkodást nem afféle heti két órás szabadidős foglalkozásnak tartja — ugyanakkor el akarja kerülni mind az aktivizmus, mind a kvietizmus csapdáját is —, hanem „a belső lelki élet és a külső tevékenység lehető legtökéletesebb és a társadalmi élet által adott mindenkori lehetőségeken belül legmegfelelőbb megalkotott ókeresztény életalakítás kereteit akarja megalkotni a Kolhoz Dei”. Elsőre kis tanulmányi csoportokban testesülhetne meg a Kolhoz Dei, melyek „szaktudományok és a katolikum érintkező felületén” tanulmányozzák a problémákat, hogy azt másokkal, ha lehet, tömegekkel közölhessék. A Kolhoz Dei öt-hat családból álló kis közössége ezen felül még azt is a társadalom orra alá dörgöli, hogyan nyilvánul meg az együtt érző szeretet a keresztény társadalomban. Sajnálkozva állapítja meg a program-irat, hogy az ókeresztény életeszmenyt és életstílust úgyszólván csak a szerzetesrendek (főleg a legrégebb, a bencés rend) őrizték meg, pedig „az emberiség többsége számára mégis a családi élet az Isten terve”. Ezután a szellem szabadságharcát meghirdetve, felhangzik a jelszó: „Világ lelki proletárjai egyesüljete! Fel a nagy lelki szabadságharcra! Érdekeitek védelmére sorakozzatok fel a Szakszervezet (az Egyház) zászlói alá. Igazi szabadságodat csak így érheted el itt a földön, és az örök életet haláloed után. Alakítsatok önkéntesen lelki termelőszövetkezteteket (Kolhoz Dei). És készüljete az egyetlen jelentős, nagy Beszolgáltatásra, az öröklétre szóló ítéletre”. A szövegkorpusz szerint „a világiak apostolkodása és előképzése olyan központi problémája lesz az egyháznak, mint amilyen volt a tridenti zsinat idején a papság reformjának kérdése”, és hozzátészi: „A Kolhoz Dei ezt a problémát is közelebb akarja vinni a megoldáshoz”.

Kamarás Istvánt a legkevésbé sem kell „bemutatni” a Tisztelt Olvasónak, ez írása azonban halkabban szólna talán egy kulturális folyóirat hasábjairól, mint az emlékezőre emlékező ismertető segítségével. Ha hősokról, tekintélyekről, esélyekről és reményekről van szó, Kamarás emlékirata mindezen tartalmakkal ékesen mutatja, mily mindennapisággal és antihős-attitűddel volt jelen Kemény Bertalan is a hétköznapi hősok és történeti környezetük kultusztalan krédójában...

Vágyak, félszek, remények

GAGYI József: *Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2010. 274 oldal.

Székelyföldi falvakban, évtizedek óta folyó kutatásokban és megfigyelési gyakorlatban fölfedezett másságok, hitvilágban és mágikus vonzásokban kitermelődött vágykiteljesítésben, rituális kalandokban beavatott szerzői élmények összegződnek Gagyi József kötetében. A Szerző a mai vallási mozgalmak, millenarista tünemények, próféták, csodák, átmeneti rítusok és másságfelfogások roppant gazdag világába kalauzol, azaz olyan kultuszokba és vágyvilágokba, ahol az emberi világ az érthetőség iránti vágyat tükrözi, a jelenségek rendjét maguk alakítva „érthető” és közvetíthető elemekből, értelmezési és magyarázati momentumokkal keretezve. Avagy — s ez sem képtelen állapot — a már hasznavehetetlen képzeteket nem cáfolni, lerontani, félni igyekeznek, hanem hagyják magukra maradni, elszáradni, hanyatlani akár, gond ne maradjon velük. A szociológus, kommunikáció-kutató, kulturális antropológus Szerző a falusi világokban fölfedezett népi vallásosság jeleit, jegyeit, mágikus mechanizmusait követi nyomon, átíveltetvén az apró, kisközösségi, elszigetelt hitvilágokat az univerzális jelentések, konvenciók, értékterek és hagyomány-tudatok „felső” világába. De éppenséggel nem a zárványokká merevedett, egzotikussá titkolódott paraszti világok kerülnek pillantása elé, hanem a megélt szakralitás legkülönb változatai: egy tanya a világteremtés fókuszában; élet és halál közötti átjárhatóságok; hiteles közlés és hűség, bizalom és törvény a helyi „hálózati társadalom” jelenkorában is; későmodern találkozások idegenekkel és tárgyakkal, közösségi automatizmusokkal; korszakok és átmeneti rítusok helyszíneivel; erdélyi szekták és alternatív vallási közösségek szertartásaival, szimbólumok és szcénák valóságleképező hatásaival, egy-egy communitas kulturális-történeti-szakrális kényszereivel; az 1940-es évek végi székelyföldi babonassággal, rémhírekkel és média-manipulációval; a kulturális emlékezet (Jan Assmann) és a „történelem nélküli népek” (Eric Wolf, Mircea Eliade) múltkezelési stratégiáival; jósokkal és szentasszonyokkal, mágikus aktorokkal; a naturális viszonyokat fenntartó hagyományos parasztgazdaságok mentális biztonság-tudatával, rontások, jóslások és extázis-technikák rejtelseivel.

Gagyi a rontás, büntetés és betegség közösségi/személyes magyarázatait, a román kalugerekhez járás klasszikus gyimesi terepén tapasztalt titokvilágok feloldásait veszi szakirodalmi szemle közegébe, s talál megannyi más megfelelőt hozzá, gazdagon megtoldva a vallás-antropológia csodás világokra vonatkozó tudásanyagát az erdélyi falusi népek szakrális világának empirikus feltárásával. Vállalása nemcsak tudományos nóvum, összegző áttekintés és élményközvetlen forráskutatás, hanem a hívő lélek kozmikus rendjét, a „csodákkal működő világok” mai igényhatterét, a vágyak és remények félelmeket oldó hatásait lajstromozza, s bár nem kíván a vallásosság társadalmi funkcióival elemzően foglalkozni, a mai rituális átalakulások szisztematikus követésével mégiscsak az elemi szakrális élmények közegébe vezeti olvasóit. Kötete hiánypótló, a civilizációs fejlődés-

minták mellett a társadalmi igazságosságot procedurális szinten újrakonstruáló paraszti közösségek „fent és lent”-képét adja kezünkbe, átmeneteket az írásbeliség és szóbeliség határáról, néprajz és társadalomhistória, jelenkortörténet és mentalitáshagyomány szinkretikus panorámaképével.